

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№2(4)/2024, 32-40

УДК: 82.15

DOI: [10.52754/16948874_2024_2\(4\)_4](https://doi.org/10.52754/16948874_2024_2(4)_4)

ТҮРКИЯЛЫК КЫРГЫЗ РАГЫП ТӨЛӨЙКӨНДҮН НАСААТ ЫРЛАРЫ
ДИДАКТИЧЕСКИЕ СТИХИ КЫРГЫЗА ИЗ ТУРЦИИ РАГЫПА ТЁЛЕЙКЕНА
DIDACTIC POEMS OF THE KYRGYZ FROM TURKEY RAGIP TÖLÖYKÖN

Дастанбек Разак уулу

Дастанбек Разак уулу

Dastanbek Razak Uulu

PhD, Ош мамлекеттик университети

PhD, Oshskiy gosudarstvennyy universitet

PhD, Osh State University

dastanrazakuulu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5326-2931

ТҮРКИЯЛЫК КЫРГЫЗ РАГЫП ТӨЛӨЙКӨНДҮН НАСААТ ЫРЛАРЫ

Аннотация

Айрым кыргыз окуу жайларында, чет өлкөлүк кыргыздардын адабияты деген тема өтүлүп келет. Баарыбызга белгилүү чет өлкөлүк кыргыз маданиятынын башатында Кытайдагы кыргыздар турат. Андан кийин Тажикстан, Өзбекстандагы кыргыздардын айрым ыр, жомоктору Кыргызстан коомчулугунда белгилүү. Акыркы отуз жылдыкта түркология илимине Түркия кыргыздары деген түшүнүк кирди. Түркия кыргыздарынын маданиятын Вандагы кыргыздар менен чектелип, алардын кошоктору, макал-лакаптары, ырлары, табышмактары изилденип келет. Китептер чыкты, макалалар, илимий иштер жазылды. Түркиянын башка аймагында жашаган кыргыздардын чыгармалыр али белгисиз болуп келет. Мисалы Рагып Төлөйкөндүн ырлары. Бул ырлары ушул убака чейин белгисиз болуп келген Түркия кыргыздарынын адабиятында дагы бир жаңы, жаңы табылга. Өзү Кыргызстанда төрөлүп 1 жашына жетпей чет өлкөгө үй-бүлөсү менен кетип, чет өлкөлөрдө жүрүп, 25 жашында Түркияга барып орун алып калган Рагып Төлөйкөн. Бул макалада Түркияда жашап өткөн кыргыз Рагып Төлөйкөндүн өмүр жолу, “Насаатнаме” деген ыр китеби боюнча анализ жана талкуу болот.

Ачкыч сөздөр: Түркия кыргыздары, ырлар, насаатнаме, Рагып Төлөйкөн, насыят, насаат сөздөр.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ СТИХИ КЫРГЫЗА ИЗ ТУРЦИИ РАГЫПА ТӨЛЕЙКӨН

DIDACTIC POEMS OF THE KYRGYZ FROM TURKEY RAGIP TÖLÖYKÖN

Аннотация

В некоторых учебных заведениях Кыргызстана преподается тема зарубежной кыргызской литературы. Кыргыз в Китае стоят во главе известной всем нам зарубежной кыргызской культуры. После этого в кыргызской общине известны некоторые песни и сказки кыргызов Таджикистана и Узбекистана. В последние тридцать лет в науку тюркологии вошло понятие Турецкие кыргызы. Культура кыргызов Турции ограничивается кыргызами Вана, изучены их плачи, пословицы, песни, загадки. Издавались книги, писались статьи, научные труды. Произведение кыргызов, проживающих в других регионах Турции, до сих пор неизвестны. Например, стихи Рагыпа Толойкона. Эти стихи – еще одно новое открытие в литературе кыргызов Турции, песни которых до сих пор неизвестны. Рагып Толойкон родился в Кыргызстане и уехал с семьей за границу, когда ему было года, в 25 лет он уехал жить в Турцию. В данной статье дана информация о жизни кыргыза Рагыпа Толойкона, жившего в Турции, и анализируется на основе стихи Насаатнаме.

Abstract

In some educational institutions of Kyrgyzstan, the topic of foreign Kyrgyz literature is taught. The Kyrgyz in China are at the head of the foreign Kyrgyz culture known to all of us. After that, some songs and tales of the Kyrgyz of Tajikistan and Uzbekistan are known in the Kyrgyz community. In the last thirty years, the concept of Turkish Kyrgyz has entered the science of Turkology. The culture of the Kyrgyz of Turkey is limited to the Kyrgyz of Van, their laments, proverbs, poems, riddles have been studied. Books were published, articles and scientific works were written. The works of the Kyrgyz living in other regions of Turkey are still unknown. For example, the poems of Ragip Toloikon. These poems are another new discovery in the literature of the Kyrgyz of Turkey, whose poems are still unknown. Ragip Toloikon was born in Kyrgyzstan and moved abroad with his family when he was years old, at the age of 25 he went to live in Turkey. This article provides information about the life of Kyrgyz Ragyp Toloikon, who lived in Turkey, and analyzes it based on the poem Nasaatname.

Ключевые слова: Турецкие кыргызы, стихи, насаатнаме, Рагып Төлейкен, проповедь, слова проповеди.

Keywords: Turkish Kyrgyz, poems, nasaatname, Ragyp Toloikon, sermon, wise words.

Киришүү

Кыргыз коомчулугунда «Түркиялык кыргыздар» дегенде эң оболу акылыбызга «Вандык кыргыздар» келет. Анын себеби алар Рахманкул ханды жетекчилигинде Ооган Памиринен Пакистанга жер которушуп, ал жактан кыйынчылыкты көрүшүп, кийинчерээк 1982-жылы Түркияга көчүп барышкандыгында. Көчүп барышкан мезгилинде 300 гө чукул үй бүлө, 1,5 миңге жакын адам болгондуктан, алар Түркияда өздөрүнчө бир айыл болуп калышкан (Кайыпов, 2011, б. 48). Алар тууралуу Түркиялык басма сөз каражаттары көп жазышып, чет элдик изилдөөчүлөр да байма-бай жаза башташкан. 1991-жылы Кыргызстан көз карансыздыкты алгандан тартып Түркияга барган кыргыз окмуштуулар, журналисттер, мамлекеттик жетекчилери Вандагы Улуупамир кыргыз айылына бара башташкан. Ошентип кыргыз коомчулугунда Түркиядагы кыргыздар дегенде дароо вандык кыргыздар эскерилип калган. Чындыгында Түркия аймагына кыргыздар 19-кылымдан тарта бара башташкан. 20-кылымдын башында ажылык жана окуу үчүн (Кубатова, 2012, б. 153). барган Осмон мамлекетине барган бир нече кыргыз жарандарын көрүүгө болот. Түркия мамлекети курулгандан тарта орто азиялык саясий качкындар Түркияны байырлай башташкан. Экинчи Дүйнөлүк Согушта Германиянын колуна түшүп калып, ал жакта түзүлгөн Түркстан легионуна кирген түркстандыктар (орто азиялыктар) согуш аяктагандан кийин туткундары алмашуу жараяны башталганда, СССРдин аймагына кирүүдөн чоочулаган түркстандыктар Түркияга баш паанек издеп келе башташкан. Ошолордун арасында кыргыздар да болгон.

1950-жылдардын башында Түркияда жаңы бийликке келген Демократ партиясы Пакистан, Ооганстан, Кытай, Индиядагы качкын орто азиялыктарды Түркияга алып келүү чечимин кабыл алган. 1952-жылдан тарта казак, өзбек, уйгур, түркмөн жана кыргыздар Пакситан аркылуу Түркияга бара башташкан. (Razak uulu, 2023, s. 146). Кыргыздардын алгачкы тобу 60 кишиден турган 12 кыргыз үй-бүлө 1953-жылы Түркиянын аймагына киришкен. Алар Кониянын Тавшанчалы деген районуна жайгашкан (Kalyon, 1992, s. 63-64). Бир жылдан кийин дагы бир топ кыргыздар кирип алар, Адана, Кония, Самсун, Измир, Стамбул сыяктуу шаарларга отурукташат. 1960-70-жылдары Сауд Арабияга жайгашкан айрым кыргыздар да Түркияга келип отурукташат. (Өзгөн, 2021, б. 111). Ал эми Вандык кыргыздар 1982-жылы Түркияга барышкан.

Биздин макалада сөз боло турган 1953-жылы Түркияга барып жайгашып жашап калган кыргыз Рагып Төлөйкөндүн өмүр жолу жана анын *насаатнаме* деген ыр китеби жөнүндө болмокчу.

Рагып Төлөйкөндүн өмүр жолу

Мухаммед Рагып Төлөйкөн 1927-жылы Ош шаарынын четинде Төлөйкөн айылында туулган. Атасы Мухаммед Азиз Төлөйкөн эл арасында *Матас Каары* деген ат менен белгилүү болгон. Ал балдарынын ысымынын баарына биринчи ысым катары Мухаммед деген атты берген. Мухаммед Казым, Мухаммед Назым, Мухаммед Рагып деп. Матас каары жаштайынан Оштогу Медреселердин биринде билим алып, кийин илимин жогорулатуу үчүн Бухарадагы Мири Араб медресесинде бир нече жыл окуп келген. Анын талыкпаган илими, айрыкча диндеги укук маселелерин жакшы билгендиги, укулуктуу баяндары аркылуу эл арасында кадыр баркы өсө баштаган. 1917-жылдагы Кокон шаарындагы Түркстан

Курултайына катышкан. 1920-жылдары Бухарадан кайтып келип, Оштогу бир тууган агасы Сайип кары, Мойдунбек корбашылар менен бирге кызылдар (большевиктер) менен салгылашууга өткөн. Ал арада Оштогу медреселерде да сабак берип турган. Папанда анын тай (тага) журту жашагандыктан, тайлары менен жакшы мамиледе болгон. Ошол жылдары Папандын тоо тарабына чакан бир мечит салдырган. Матас каары 1926-жылы советтик бийликтин колун түшүп Москвага жөнөтүлүп, ошол жактан соттологон. Бирок бир жылда акталып кайра Ошко кайтып келет. Буга чейин анын 3 уулу болгон. 1927-жылы кайтып келгенде 6 айлык Рагып деген баласын көрөт. Акталып кайтып келгенине карабастан советтик бийликтин кысымынан улам, Матас каары Кашгарга өтүп кетет. Аркасынан келинчегин, балдарын алдыртат. 5-6 жылдай Кашгар шаарында медреседе сабак берип, мечитте имам болот. Жүздөгөн окуучуну тарбиялайт. 1933-жылы Шинжаңда башталган көтөрүлүштөн улам (Разак уулу, 2024, б. 80). Матас каары үй-бүлөсүн алып Ооганстанга өтүп кетет. Ал жакта үй-бүлөсү менен 1950-жылга чейин: Кундуз, Бадахшан, Мазар-ы Шариф, Меймене сыяктуу аймактарда жүрүп, медреселерде сабак берген. Бул аралыкта Матас каарынын аялы жана 3 уулу кайтыш болот. Матас кары жалгыз Рагып уулу менен калат. Рагып Төлөйкөн да Ооган медреселеринен таалим алат. Арада 1940-жылдардын башында эки жыл Памирге барып Жапар миңбашы, Рахманкул хан менен бирге жүргөн. Памирде да аны совет тыңчылары аңдып жүрүшкөн. Матас каары Памир кыргыздарынын окушу үчүн атайын окуу усулдарын үйрөтүп, колундагы китептерди таштап кеткен.

1950-жылдары Түркия өкмөтү Ооганстан, Пакистандагы орто азиялыктарды алып кете баштаганда, Ооган аймагындагы качкын кыргыздар Кабулга чогулушат. Атайын Мейменедеге Матас каары жана уулу Рагып Төлөйкөнгө кат жазып Кабулга чакырышат. Кабулга чогулган 12 кыргыз үй-бүлөгө паспорт чыкканга чейин бир жылдай ал жерде күтүшөт. Ал арада Рагып Төлөйкөн бой жетип, мыкты каары болуп чыга келет. Аны Кабулдагы Захир шахтын (ошо кездеги Ооган мамлекет башчысы) апасынын мечитине имам кылып шайлашат. Ал жерде көбүнчө чоң кызматтагылардын жаназасы окулган мечит болгону үчүн Рагып Төлөйкөн да Ооган аристократиясы арасында таанылган. Ошол жакта жүрүп Ооганстанга качып барган Самарканддык найман кызына үйлөнөт. Паспорт чыккандан кийин түн жамынып Пакистанга, ал жерден Түркияга кетишет. Алгач Адана шаарына, андан Кония облусунун Кулу районуна караштуу Тавшанчалы айылына отурукташат. Жарым жыл өтпөй Тавшанчалыга келген 12 үй-бүлөнүн 5 үй-бүлөсү бул айылдан 10 км алыста жайгашкан, бирок Анкара облусуна караган жалаң ногой-татарлар жашаган Акин айылына көчүп кетишет. Негизинен ногой-татарлар Матас каарынын наамын угуп калышып, өздөрү суранып алып кетишкен экен. Айыл эли ортодон каражат чыгарып Матас каары үчүн айылдын орто жерине эки кабат үй куруп беришкен. Ошентип Матас кары уулу Рагып менен Акин айылында жашап калышат. Түркияга жайгашып жарандык алышкандан кийин Түркиянын мыйзамына ылайык фамилия алыш керек болгон. Түркияга барган кыргыздар ар бири өздөрүнүн айылын же уруусунан фамилиясын алышкан. Матас каары өзүнүн айылынын жана уруусунун атынан Төлөйкөн деген фамилия алат. Ошентип Матас каары анын уулу рагып Төлөйкөн деген фамилияны алып калышат. Бул жерде айта кетсек ашыкча болбостур, фамилияны Түркиянын расмий органдары каттап жатып, Төлөйкөн деген сөзгө тили келбей Тулекан деп каттап коюшкан. Ошондуктан Түркиядагы алардын расмий фамилиясы *Тулейкан* болуп калган. Бизге ыңгайлуу болушу үчүн жана оригинал атын колдонуу үчүн жазуубуздун баштан аяк Төлөйкөн деп колдонуп жатабыз. Рагып Төлөйкөн

Түркиянын армиясындагы аба күчтөрүндө кызмат өтөгөн. Матас каары 1953-жылдан 1974-жылы өлгөнгө чейин Акин айылындагы мечитте имам болгон. Рагып Төлөйкөн да медреселерде окуп каары болуп таанылганы үчүн аны *Хафыз аке* деген ат менен таанылган. Куран жаттаган кары сөзү арабчада хафыз деп айтылат. Ошентип Рагып (Хафыз) Түркиянын ар тарабындыгы кыргыздар арасында абройу бар, урматталган инсанга айланат. Ал аны менен бирге акыл-насаат, диний ырларды да жазып жүргөн. Анын ырлары «насаатнаме» ырлары деген ат менен топтолгон. Рагып Төлөйкөн 1992-жылы Кыргызстанга келип, Төлөйкөндөгү ата-журту, Папандагы тага журтундагы туугандарын таап, алар менен катташа баштаган. 1990-жылдардын аягында атасы Матас каарынын айтып бергендерин, өзү көргөндөрүн эскерүү катары жазган. 2000-жылдардын башында атасына арналган эскерүү китебин жана өзүнүн насаат ырларын турган эки китепчени расмий эмес басмакандан саналуу нускада басып чыгарган. (Төлөйкөн, 2003). Рагып Төлөйкөн 2014-жылы дүйнөдөн өткөн. Учурда анын байбичеси жана балдары Түркияда жашашат.

Насаат ырлары

Рагып Төлөйкөндүн насаат ырлар китебинде жалпы ар түрдүү темадагы 57 ырдан турат. Негизги жашоосу сыртта болуп, Түркияда жашап калгандыктан ырларын түрк тилинде жазып, медреселерде билим алганы үчүн көпчүлүк саптарында фарс, араб сөздөрүн колдонгон. Ырлар катары менен: *Sıfatı zatiyye* (жараткандын сыпаттары), *Naat-ı nebi* (пайгамбарды мактоо), *Sıhhat* (ден соолук), *Nabu* (уйку), *Kalb* (жүрөк), *Kader* (тагдыр), *Bazan* (кээде), *Kabr* (мазар), *Naat-ı nebi* (мактоо), *Öğünürüm* (өкүнөмүн), *Hatiatin*, *İhlas* (ыхлас), *Geçer* (өтөт), *Ehli Selef Yolu* Ахли Салаф жолу), *İhsan* (жакшылык кылуу), *Doğruluk* (чындык), *Sevgi* (махабат), *Sevmek* (сүйүү), *Sevgi* (махабат), *Ne Gerek Var* (эмне кереги бар), *Hicret* (көч), *Varsi Embiya*, *Münasaat* (жалбаруу), *Ne mutlu* (кандай бактылуу), *Sabır* (сабыр), *İman* (иман), *naatı nebi* (мактоо), *İtikaf* (камоо), *Sıfatlar* (сыпаттар), *Kurtuluş kuranda* (Кутулуу куранда), *Kuranın hikmeti hakkında* (курандын керемети жөнүндө), *Sitem*, *Doğrusu* (туурасы), *Seher vakti* (таңга маал), *Ne çıkar* (эмне чыгат), *İtab* (ачууланба), *Edeble gir* (адеп менен кир), *Semaatla Namaz* (жамаат менен намаз), *Münasaat* (жалбаруу), *İhtiyarlık* (карылык), *Canı Gönülден* (чын көңүлдөн), *Elveda* (кош), *Ne gerek var* (эмне кереги бар), *Saçların Ağarmış* (чачың агарган), *Su* (Суу), *Hitab* (атоо), *Vesvese* (шыбыроо), *Döneceksin* (Кайтасың), *Malazgirt* (Манцикерт), *Türkiyem* (Түркиям), *Türkistanım* (Түркстаным), *Kırgız Eli* (кыргыз эли), *Zannımız* (пикирибиз), *Bilemezsin* (билбейсиң), *Olamazsın* (боло албайсың), *Özlem* (сагыныч), *Kelimeler* (сөздөр) деп аталат (Төлөйкөн, 2003).

Көрүнүп тургандай көбүнчө диний, ахлак жана адеп боюнча насаат ырларды жазган. Алардын айрымдарын талдай турган болсок. Мисалы «*жараткандын сыпаттары*» жана «*пайгамбарды мактоо*» деген ырларында, Аллахтын бизди адам кылып жаратканына шүгүр айтып, анын улуу зат экенине, аны мактоо менен мактануу менин көңүлүмүн сүйүүсү дейт. *Пайгамбарды мактоо* ырында акыркы Мухаммед пайгамбар жөнүндө айтып, ага куран түшүрүлгөнүн, ага жараткан тарабынан улуу миссия жүктөлгөнүн, ал адамзатты алдыга тартып кеткенин, анын аркасынан Абу Бакир, Умар, Осмон, Али халифалар келгенин баяндайт. Жараткан жөнүндө ыры эки саптан жазылса, пайгамар тууралуу ыры төрт саптан жазылган. Автордун «*ден соолук*» деген ыры минтип башталат.

Сыххатлы олуп чалышмак не гүзел

Сабырлы олуп чалышмак не гүзел

Ден соолукта болуп иштеген кандай сонун

Сабырдуу болуп турууктулука көнүү андан сонун.

Калган ыр саптары өз колуң менен, маңдайыңдын тери менен тамак таап жегенге шүгүр айтам, эшигинден бириси кирип, дартыңды угуп кеткен кандай сонун ж.б. деп улантып кетет.

Ал эми *жүрөк* деген ырынын алгачкы куплети минтип башталат:

Түркчөсү:

Калб назаргахы хактыр

Калб кырыжы олма кардешим

Калб тежеллигахи хактыр

Калб кырыжы олма кардешим.

Кыргызчасы:

Жүрөк караган жер акыйкат болот

Сен жүрөк ооруткан болбо тууган

Жүрөк көргөн жер акыйкат болот

Сен жүрөк ооруткан болбо тууган.

Андан кийин жүрөк улуу журт, жүрөк күзгү аны сындырбагын. Сындырсаң мурдагыдай болбойт эч качан. Жүрөк сүйүүнүн булагы, анын сүйүүсү чексиз болот. Жүрөктү денедеги бир эт деп ойлогондор айбандан айрымасы жок дейт. Тагдыр аттуу чыгармасы кыска болгону менен абдан маанилүү сөздөр менен жеткирет. Мисалы тагдырдын колу сага сенден жакын, эгер башыңа оор күндөр түшсө ага каршылык көргөзбөгүн, эгер башыңа келген нерсе тагдырыңда болсо андан эч качан кутула албайсың дейт. Өлүм деген ыр саптары; өлүм түбөлүктүүлүктүн эшиги, сонсуздуктун өлкөсү, ал жакта жашоо жаңыдан башталат, бирок ал жакта жыргал бар, кайгы бар, муң бар. Тойбой турган жашоо уланат, ал жакта өлүм да жок, көйгөй да жок, убакыт да жок, үйүң да жок дейт.

Кабыр (мазар) аттуу ыры узун жазылган. Негизгиси жараткандан кабырда бизди кыйнай көрбө деген маани камтылган. Ихсан (жакшылык кылуу) ыр саптарында; адам деген сөз адамга жакшылык кылуу дегенди түшүндүрөт, бирок айрым адамдарда пикир, шүгүр, зикр жок болгону үчүн муну билишпейт дейт. Ырларынын арасына айрым сөздөрдү, текстерди кошо жазып кеткен. Хадистерди, аяттарды же башыфнан өткөн окуяларды да жазган ырларынын башына жазып, уйкаштырып улап турган. Мисалы чындык (туура) деген ырынын башына минтип жазган: «сүйүктүү пайгамбарыбыздын бир аты Мухаммедүл Эмин болгон. Эмин деген чындык деген сөз. Балалылыгында да аны Эмин (чындык) дешкен» деп ырын баштаган. Анда адам касиеттин алгачкы булагы экендиги чындык, адамдардын адамдардан суранычы бир гана чындык, пайгамбарлардын баардык кылганы, жашоосу чындык, чындык жараткандын алдындагы эң жогорку нерсе, туура жүргөн эч качан жыгылбайт. Бир коомдун жүрөгүндө чындык болсо, ал коомдо бакыт бар деп айтат. Суу деген ыр саптары: суунун шаркыратмадан агып жатканы, өмүрдүн добушу чыгып жаткан жер деп сүрөттөйт. Күндөн күйүп, куурап калган топурака, суу берсең ачылып, топрук жылмаят. Суунун агышы абдан сонун болуп тынчтык берет. Эгер суу болбосоң, гүл да булбул да сүйүү да болбойт. Сен болбосоң махабат да мээрим да көз жашы да болбойт деген.

“Малазгирт” (Манчикет) деген ырында: 1071-жылы Селжуктар менен Византиянын согушунда Селжук-түрктөрдүн жеңип алып, азыркы Түркиянын аймагына киргени үчүн ошол согушту жеңгендерди, Селжук султаны Алпарсланды мактап жазган. Түркия деген ырында Түркиянын дүйнө көзүндө бир бейиш экендигин, деңиздер менен куурчалган, токой менен каптаган, Анатолия топрагынын берекелүү экендигинин айткан. Андан кийин Түркстаным деген ыр жазып: Түркстан бейиш сыяктуу журтсун, байрагың да ай-жылдыз, сага убагында Кытай башчылары да келип чөгөлөшкөн, сенин желегинди желбиреткендер, Огуз хан, Манас баатыр, Амир Темир, Бабур шах болгон. Азыр бул өлкөдө жашагандар; кыргыз, казак, өзбек, тажик, лакай түркмөн, кара-калпактар мекендейт. Алар бул журттун кожоюну дейт. Эй журтум үмүтүңдү өчүрбө, бир күн сени куткарабыз, азаттыка чыгарабыз деп аяктайт. Бул жерде куткарабыз дегени Совет бийлигинен куткарып, эгемендүүлүкө жеткиребиз деген мааниде айтылган.

Рагып Төлөйкөн кыргыз болгону үчүн кыргыздыгын унутпай “Кыргыз эли” деген да ыр жазган.

Түркчөсү:

Накас diye devlet kurdun,
Alay Altay esas yurdun,
Asırlardır devran surdun,
Devletcisin Kırgızeli.

Tarih öncesi asırlarda,
Hun devleti, Göktürklerde,
İsmin geçer, yazıtlarda,
Cengaversin Kırgızeli.

Yeniseyde anıtların,
Seni söyler yazıtların,
Sen kendini kanıtladın,
Tarihmisin Kırgızeli.

Kazak kaysak kalmuklarda,
Destan oldun oymaklarda,
Efsanesin Türkistanda,
Kırklar gibi Kırgızeli...

Кыргызчасы:

Хакас деген өлкө курдуң
Алай, Алтай накта журтуң
Кылымдарга жашап келдиң
Мамлекетчилсиң кыргыз эли

Бизге чейинки кылымдарда
Хун өлкөсү, Көктүрктөрдө
Ысмың аталат жазууларда
Жоокер болдуң кыргыз эли.

Эне-Сайда эстеликте
Сени айтат жазууларың

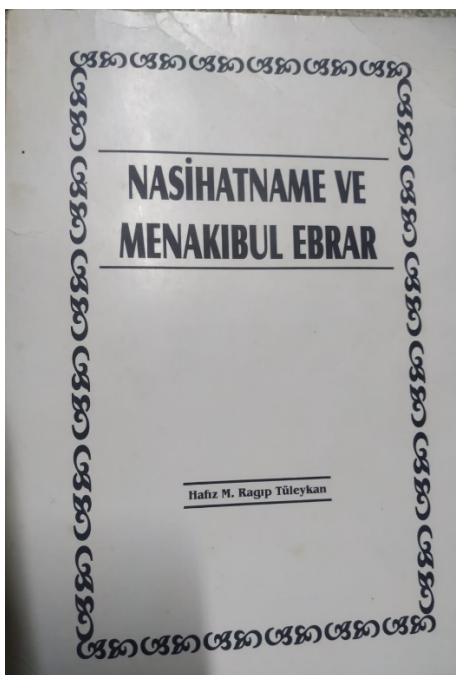
Сен өзүңдү далилдедин
Тарых болдуң кыргы эли

Казак-кайсак, калмактарда
Дастан болдуң талааларда
Бир укмушсуң Түркстанда
Кырк сыяктуу кыргыз эли (автор тарабынан которулду).

Андан кийин; пикирибиз, билбейсиң, боло албайсың, сагынуу деген насаат ырларын жазып аяктаган. Китебинин аягында ырларында колдонгон бир нече арабча, фарсча сөздөрдүн түркчө түшүндүрмөсүн жазып калтырган.

Жыйынтык

Рагып Төлөйкөн акыл-насаат ырларын тээ 1960-70-жылдардан баштап жазып жүргөнүнө карабастан билинбей келген. 1990-жылдары ырларын бириктирип аз нускада расмий эмес басмаканадан чыгарса да эл арасында, кыргыз адабиятында билинген эмес. Болгону Түркиядагы онго жакын кыргыз тааныштарына гана таратып берген. Албетте расмий басмаканадан чыкпагандыгы үчүн да бул нерсе таасир этсе керек. Бул насаатнаме деген ыр китепти расмий басмакандан басып чыгарып, адабият, поезия сүйүүчүлөр тарабынан кргызча которулуп баштаса чет өлкөлүк кыргыздардын адабияты дагы бир жаңы казынага толукталмак. Рагып Төлөйкөн негизинен жаш чагынан динге сугарылып, дин менен чоңойгону үчүн, дин менен жашаганы үчүн ырлары дээрлик жашоону туура баалоо, жаратканды мактоо, пайгамбарды сүйүү, акыл-насаат, жамандык жасабоо, биринин акысын жебөө жана башка диний, тарбиялык өңүттө жазылган. Бул макал аркылуу аз да болсо кыргыз адабиятына, кыргыз коомуна Рагып Төлөйкөндүн чыгармаларын танытууну көздөдүк.

1-сүрөт. Рагып Төлөйкөндүн түркчө жазылган ыр китеби.

Адабияттар

1. Kalyon, Abuzer, (1992), , “Konya’da Kırgızlar”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 5, 1994, ss. 62-64.
2. Razak uulu, Dastanbek. (2023). *XX. Yüzyılda Türkiye-Kırgızistan İlişkileri*. (PhD) Doktora tezi, дисс. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.
3. Tüleykan, Ragıp. (2003). *Matas karı hatıraları*. Konya.
4. Tüleykan, Ragıp. (2003). *Nasihatname ve Menakbıl Ebrar*. Konya.
5. Кайыпов, Сулайман. (2011). *Памир кыргыздарынын тамактануу системасы*. Бишкек: Бийиктик.
6. Кубатова. А. (2012). *Кыргызстандагы жади́дчи́лик кыймылы (1990-1916)*. Бишкек: Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясы
7. Өзгөн, Тайыр. (2021). *Түркстандан Түркияга: Ажы Парпи Өзгөндүн эскерүүлөрү. Которгон Разак уулу Дастанбек*. Стамбул: Эргуван.
8. Разак уулу, Д. (2024). 1933-жылдагы Чыгыш Түркстандагы азаттык согушта кыргыздардын ролу. *Вестник Ошского государственного университета*, №1, бб. 76-95. DOI: 10.52754/16948610_2024_1_8. EDN: CENDVI.